

25. SOCIÁLNÍ ZABEZPEČENÍ

Sociální zabezpečení zahrnuje systém nemocenského pojištění, důchodového pojištění, státní sociální podporu, pomoc v hmotné nouzi, poskytování sociálních služeb (včetně příspěvku na péči) a další dávkové systémy.

Systém **nemocenského pojištění** je určen pro výdělečně činné osoby, které v případech tzv. krátkodobých sociálních událostí zabezpečuje peněžítými dávkami nemocenského pojištění. Nemocenského pojištění jsou povinné účastní zaměstnanci (vč. příslušníků ozbrojených sil a bezpečnostních sborů), na rozdíl od osob samostatně výdělečně činných, jejichž nemocenské pojištění zůstává dobrovolné. Od roku 2009 je toto pojištění komplexně upraveno novým zákonem o nemocenském pojištění. Dávkový systém nemocenského pojištění tvoří následující čtyři dávky: nemocenské, ošetrovné, peněžitá pomoc v mateřství a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství.

Důchodové pojištění zajišťuje občany pro případ stáří, invalidity nebo při ztrátě živitele. V rámci povinného základního důchodového pojištění se poskytují důchody starobní, invalidní, vdovské, vdovecké a sirotčí. Systém je průběžně financován, zabezpečuje všechny ekonomicky aktivní osoby, právní úprava je jednotná pro všechny pojištěnce.

Systém **státní sociální podpory** je upraven zákonem o státní sociální podpoře. Zabezpečuje adresnou pomoc rodinám s nezaopatřenými dětmi ve stanovených sociálních situacích, na jejichž řešení rodina vlastními silami a prostředky nestačí. Jedná se o různé obtížné životní situace, jako je například nedostatečný příjem, péče o novorozené nebo malé dítě, péče o dítě se zdravotním postižením, neúplnost rodiny apod. Systém rovněž přispívá na náklady na bydlení rodinám a jednotlivcům s nízkými příjmy.

Systém **pomoci v hmotné nouzi** zavedený v roce 2007 upravuje podmínky poskytování pomoci fyzickým osobám při zajištění základních životních podmínek. Hlavním smyslem systému pomoci v hmotné nouzi je motivace k aktivní snaze zajistit si prostředky k uspokojování základních životních potřeb a zabránění sociálnímu vyloučení. Stanovuje, že každá osoba má nárok na poskytnutí základních informací, které vedou nejenom k řešení její současné situace, ale i k předcházení vzniku hmotné nouze. Rozhodnutí a výplatu dávek prováděly do konce roku 2011 pověřené obecní úřady.

Zákonem o sociálních službách byl od roku 2007 zaveden **příspěvek na péči**.

K významným změnám v sociálním zabezpečení došlo od počátku roku 2011 v důsledku úprav v řadě zákonů v této oblasti (zákon o státní podpoře, zákon o sociálních službách, zákon o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, zákon o důchodovém pojištění, zákon o pomoci v hmotné nouzi, zákon o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti).

Poznámky k tabulkám

Tab. 25-1. a 25-2. Průměrný počet osob nemocensky pojištěných

Ukazatel zahrnuje průměrný počet osob, které jsou nemocensky pojištěny podle zákona o nemocenském pojištění. Údaje uváděné v tabulkách zahrnují pouze tzv. civilní sektor, tzn. bez příslušníků složek Ministerstva obrany ČR, Ministerstva vnitra ČR a Ministerstva spravedlnosti ČR (tj. Policie ČR, Hasičský záchranný sbor ČR, Celní správa ČR, Vězeňská služba ČR, Bezpečnostní informační služba, Úřad pro zahraniční styky a informace a vojáci z povolání).

Tab. 25-3. až 25-5. Výdaje na dávky nemocenského pojištění

Výdaje na dávky nemocenského pojištění se sledují podle těchto skupin osob:

- **zaměstnanci u právnických osob** - dávky vyplacené zaměstnancům v zaměstnaneckém poměru u právnických osob (včetně členů družstev);
- **zaměstnanci u fyzických osob** - dávky vyplacené zaměstnancům u fyzických osob a zaměstnancům v zaměstnaneckém poměru u občanů za účelem poskytování služeb pro osobní potřebu těmto občanům (hospodyně, hlídání dětí apod.);
- **osoby samostatně výdělečně činné** - dávky vyplacené osobám samostatně výdělečně činným (tj. osobám vykonávajícím uměleckou nebo jinou tvůrčí činnost, na základě zákona o dílech literárních, vědeckých a uměleckých (autorských) mimo pracovněprávní a obdobné vztahy; osobám provozujícím podnikatelskou činnost podle zákona o soukromém podnikání občanů a dalším osobám provozujícím samostatnou výdělečnou činnost ve vlastní režii a na vlastní vrub; samostatně hospodařícím rolníkům, kteří obhospodařují zemědělskou půdu a jsou osobně výdělečně činní na vlastní vrub, včetně dalších osob, a sportovcům, kteří sportovní činnost vykonávají podle svého prohlášení výdělečně jako své povolání, nejde-li o pracovně právní nebo obdobné vztahy, podle příslušných právních předpisů);
- **zahraniční zaměstnanci**.

Obsah jednotlivých druhů dávek:

- **nemocenské** - je vypláceno při pracovní neschopnosti způsobené nemocí nebo úrazem, případně při nařízené karanténě; zaměstnanec, který je uznán ošetřujícím lékařem dočasně práce neschopným, má od roku 2011 nárok na nemocenské od 22. kalendářního dne trvání jeho dočasné pracovní neschopnosti;

- **ošetřovné** – je vypláceno zaměstnanci z důvodu ošetřování nemocného dítěte mladšího 10 let, nemocného člena domácnosti nebo péče o zdravé dítě ve věku do 10 let (v případech, kdy školské nebo dětské zařízení bylo uzavřeno z důvodu havárie, epidemie, jiné nepředvídané události, dítěti byla nařízena karanténa, nebo osoba, která jinak o dítě pečuje, sama onemocněla);
- **peněžitá pomoc v mateřství** – od roku 2011 je vyplácena ode dne, který určí sama pojištěnka, a to v období od počátku 8. do počátku 6. týdne před očekávaným dnem porodu; podpůrčí doba činí 28 týdnů (u pojištěnky, která porodila zároveň dvě nebo více dětí, činí podpůrčí doba 37 týdnů);
- **vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství** – pobírají zaměstnankyně, které musely být z důvodu těhotenství (mateřství nebo kojení) převedeny na jinou práci, kde dosahují nižšího výdělku.

Tab. 25-6. až 25-10. **Důchodové pojištění**

V tabulkách jsou uváděny důchody, které se poskytují podle zákona o důchodovém pojištění. Nejsou v nich zahrnuty údaje týkající se ozbrojených složek Ministerstva obrany ČR, Ministerstva vnitra ČR a Ministerstva spravedlnosti ČR.

Tab. 25-7. **Průměrná měsíční výše důchodu**

V tabulce jsou uvedeny údaje za důchodce, kteří pobírají jen samostatný důchod (sólo-důchody starobní, invalidní, vdovské a vdovecké). Dále jsou uváděny údaje za důchody vdovské a vdovecké kombinované (souběh důchodů pozůstalostních s důchody starobními), kdy je výše vyplácených důchodů sečtena. Průměrná měsíční výše vyplácených důchodů představuje průměrnou výši důchodů, která případně ve sledovaném měsíci na jednoho důchodce.

Průměrná měsíční výše důchodu k 31. 12. sledovaného roku tedy představuje průměrnou výši důchodu vypláceného v prosinci na jednoho důchodce.

Tab. 25-11. a 25-12. **Vyplácené dávky státní sociální podpory**

Ve vyplácených dávkách státní sociální podpory jsou vykazovány dávky poskytované v závislosti na výši příjmu rodiny – **testované**, tj. příspěvek na dítě, sociální příspěvek, příspěvek na bydlení a porodné (do roku 2010 vč. patřilo mezi dávky netestované); a **netestované** (nárok na dávky není limitován výší příjmu rodiny), tj. rodičovský příspěvek, dávky péčovské péče a pohřebné.

Obsah některých dávek:

- **příplatek na dítě** – je základní dlouhodobou dávkou poskytovanou rodinám s dětmi, jeho výše závisí na věku dítěte a výši příjmu rodiny;
- **sociální příspěvek** – podmínky pro přiznání této dávky byly pro rok 2011 výrazně změněny: příspěvek byl vyplácen rodiči pečujícímu alespoň o 1 nezaopatřené dítě, které je dlouhodobě nemocné, dlouhodobě zdravotně postižené nebo dlouhodobě těžce zdravotně postižené, anebo je-li alespoň jeden z rodičů pečujících o nezaopatřené dítě dlouhodobě těžce zdravotně postižený nebo je nezaopatřeným dítětem, které je dlouhodobě zdravotně postižené nebo dlouhodobě nemocné. Tyto dávky přispívaly rodině na zvýšené náklady spojené s péčí o dítě, které jsou nejčastěji vyvolány zdravotním postižením dítěte či rodičů nebo osamělostí rodiče;
- **příspěvek na bydlení** – touto dávkou stát přispívá na náklady na bydlení rodinám a jednotlivcům s nízkými příjmy;
- **rodičovský příspěvek** – je určen pro toho rodiče, který po celý kalendářní měsíc osobně, celodenně a řádně pečuje o dítě, které je nejmladší v rodině;
- **dávky péčovské péče** – přispívají na potřeby spojené s péčí o dítě, o které se rodiče nemohou nebo nechtějí starat, a které je svěřené do péčovské péče. Tyto dávky zahrnují příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměnu pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte a příspěvek na zakoupení motorového vozidla;
- **porodné** – je poskytováno jako jednorázová dávka na úhradu nákladů spojených s narozením dítěte. Od roku 2011 je poskytováno pouze na prvorozené dítě v rodině s nízkými příjmy. Nárok na porodné má rovněž osoba, která převzala dítě do jednoho roku do trvalé péče nahrazující péči rodičů;
- **pohřebné** – je určeno osobě, která vypravila pohřeb nezaopatřenému dítěti, nebo osobě, která byla rodičem nezaopatřeného dítěte, a to za podmínky, že zemřelá osoba měla ke dni úmrtí trvalý pobyt na území České republiky.

Výše částek životního minima (za životní minimum se podle zákona o životním minimu považoval úhrn částek na základní osobní potřeby jednotlivých členů domácnosti a částky na domácnost) **do 31. 12. 2006:**

Ukazatel	Datum účinnosti od							
	1. 1. 1996	1. 10. 1996	1. 7. 1997	1. 4. 1998	1. 4. 2000	1. 10. 2001	1. 1. 2005	1. 1. 2006
Částky životního minima k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb v Kč za měsíc:								
pro nezaopatřené děti ve věku								
do 6 let	1 320	1 410	1 480	1 560	1 600	1 690	1 720	1 750
6 až 10 let	1 460	1 560	1 640	1 730	1 780	1 890	1 920	1 950
10 až 15 let	1 730	1 850	1 940	2 050	2 110	2 230	2 270	2 310
15 až 26 let	1 900	2 030	2 130	2 250	2 310	2 450	2 490	2 530
pro ostatní osoby	1 800	1 920	2 020	2 130	2 190	2 320	2 360	2 400
Částky životního minima k zajištění nezbytných nákladů na domácnost v Kč za měsíc:								
jednotlivec	860	970	1 020	1 300	1 580	1 780	1 940	2 020
dvoučlenná domácnost	1 130	1 270	1 330	1 700	2 060	2 320	2 530	2 630
tří až čtyřčlenná domácnost	1 400	1 570	1 650	2 110	2 560	2 880	3 140	3 260
pětí a vícečlenná domácnost	1 580	1 770	1 860	2 370	2 870	3 230	3 520	3 660

Od 1. 1. 2007 byly přijaty nové zákony: zákon o sociálních službách, zákon o životním a existenčním minimu a zákon o pomoci v hmotné nouzi.

Životní minimum je minimální společensky uznaná hranice peněžních příjmů k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb. **Existenční minimum** je minimální hranicí peněžních příjmů, která se považuje za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežít. Existenční minimum nelze použít u nezaopatřeného dítěte, u poživatele starobního důchodu, u osoby s invaliditou třetího stupně a u osoby starší 68 let.

Od roku 2007 bylo zákonem ustanoveno jednosložkové životní minimum, které nezahrnuje nezbytné náklady na bydlení. Ochrana a pomoc v oblasti bydlení je řešena v rámci systému státní sociální podpory poskytováním příspěvku na bydlení a v systému pomoci v hmotné nouzi doplatkem na bydlení.

Životní minimum plní rozhodující úlohu při posuzování hmotné nouze i jako sociálně-ochranná veličina. Využívá se při zjišťování nároku na dávky pomoci v hmotné nouzi a na některé dávky státní sociální podpory, které zabezpečují adresnou pomoc rodinám s dětmi ve stanovených sociálních situacích a v případě sociálního příplatku tvoří i základ pro jeho výpočet.

Ukazatel	Datum účinnosti od	
	1. 1. 2007	1. 1. 2012
Částky životního minima v Kč za měsíc:		
pro jednotlivce	3 126	3 410
pro první osobu v domácnosti	2 880	3 140
pro druhou a další osobu v domácnosti, která není nezaopatřeným dítětem	2 600	2 830
pro nezaopatřené děti ve věku		
do 6 let	1 600	1 740
6 až 15 let	1 960	2 140
15 až 26 let	2 250	2 450
Částka existenčního minima v Kč za měsíc:		
pro osobu	2 020	2 200

Od roku 2007 je životní minimum pouze součtem všech částek životního minima jednotlivých členů domácnosti.

Tab. 25-13. Vybraná pobytová zařízení sociálních služeb

V souvislosti s platností zákona o sociálních službách byla zavedena nová klasifikace zařízení sociálních služeb.

Charakteristika vybraných typů zařízení sociálních služeb:

- **domovy pro osoby se zdravotním postižením** – poskytují pobytové služby osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu zdravotního postižení, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby;
- **domovy pro seniory** – poskytují pobytové služby osobám, které mají sníženou soběstačnost zejména z důvodu věku, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby;
- **domovy se zvláštním režimem** – poskytují pobytové služby osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu chronického duševního onemocnění nebo závislosti na návykových látkách, a osobám se stařeckou, Alzheimerovou demencí a ostatními typy demencí, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby. Režim v těchto zařízeních při poskytování sociálních služeb je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob;
- **azylové domy** – poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení;
- **domy na půl cesty** – poskytují pobytové služby na přechodnou dobu pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ochranné nebo ústavní výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež.

Tab. 25-15. Pečovatelská služba

Pečovatelská služba je terénní nebo ambulantní služba poskytovaná osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu věku, chronického onemocnění nebo zdravotního postižení, a rodinám s dětmi, jejichž situace vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby, a to v přirozeném prostředí i ve specializovaných zařízeních.

Tab. 25-16. Výdaje územních samospráv na sociální péči

Přehled výdajů územních samospráv na sociální péči je konstruován na základě rozpočtové skladby. Údaje jsou přebírány z Informačního systému Státní pokladna MF ČR.

Tab. 25-17. Dávky hmotné nouze a dávky sociálních služeb

Tabulka zahrnuje údaje o počtech vyplacených dávek a prostředků v systému pomoci v hmotné nouzi a v rámci příspěvku na péči.

V rámci systému pomoci v hmotné nouzi rozlišujeme tyto dávky:

- **příspěvek na živobytí** – pomáhá osobě či rodině při nedostatečném příjmu. Nárok na příspěvek vzniká, pokud po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje příjem této osoby či rodiny částky živobytí. Ta je stanovena pro každou osobu individuálně, a to na základě hodnocení její snahy a možností;
- **doplatek na bydlení** – řeší nedostatek příjmů k uhrazení nákladů na bydlení tam, kde nestačí vlastní příjmy osoby či rodiny včetně příspěvku na bydlení ze systému státní sociální podpory;
- **mimořádná okamžitá pomoc** – se poskytuje osobám s nízkými příjmy, které se ocitnou v takových situacích, které je nutné bezodkladně řešit: hrozba újmy na zdraví, postižení vážnou mimořádnou událostí (živelná pohroma, ekologická havárie apod.), hrozba sociálního vyloučení (návrat z vězeňského nebo ústavního zařízení), nedostatek prostředků k úhradě jednorázového výdaje nebo k nákupu či opravě předmětů dlouhodobé potřeby, popřípadě k uhrazení odůvodněných nákladů vznikajících v souvislosti se vzděláním nebo se zájmovou činností nezaopatřených dětí.

Zákon o sociálních službách platný od roku 2007 zavedl **příspěvek na péči**. Na tuto dávku má nárok osoba, která z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu potřebuje v zákonem stanoveném rozsahu pomoc jiné fyzické osoby při péči o vlastní osobu a při zajištění soběstačnosti. Osoba může z příspěvku na základě vlastní svobodné volby hradit profesionální sociální službu nebo jej použít k pokrytí nezbytných nákladů při zajištění péče v rodině. Výše příspěvku je odvozena od čtyř stupňů závislosti osoby.

Tab. 25-18. Výdaje na sociální ochranu podle základního systému ESSPROS

Evropský systém jednotných statistik sociální ochrany (ESSPROS) byl určen Statistickým úřadem Evropských Společenství (Eurostat) v souladu s nařízením EU jako specifický nástroj vzájemně srovnatelného statistického sledování sociální ochrany v členských státech EU. V základním systému ESSPROS je **sociální ochrana** definována jako souhrn intervencí ze strany veřejných nebo soukromých institucí, jejichž cílem je ulehčit domácnostem a jednotlivcům zátěž vyplývající z předem určených rizik a potřeb, pokud tak nečiní jiná souběžná reciproční nebo individuální úmluva. Seznam rizik a potřeb, které jsou považovány za funkce sociální ochrany, je stanoven následovně:

- **nemoc/zdravotní péče** – peněžní podpora vyplácená v souvislosti s tělesnou nebo duševní nemocí, kromě invalidity; zdravotní péče zaměřená na udržení nebo zlepšení zdravotního stavu osob v systému sociální ochrany bez ohledu na původ nemoci;
- **invalidita** – peněžní nebo naturální podpora (kromě zdravotní péče), jejímž důvodem je nemožnost tělesně nebo duševně postižených osob vykonávat ekonomickou nebo sociální činnost;

- **stáří** – peněžní nebo naturální podpora (kromě zdravotní péče) v souvislosti se stářím;
- **pozůstalí** – peněžní nebo naturální podpora v souvislosti se smrtí člena rodiny;
- **rodina/děti** – peněžní nebo naturální podpora (kromě zdravotní péče) při výdajích spojených s těhotenstvím, narozením a adopcí dítěte, výchovou dětí a péčí o ostatní členy rodiny;
- **nezaměstnanost** – peněžní nebo naturální podpora v souvislosti s nezaměstnaností;
- **bydlení** – pomoc poskytovaná na náklady spojené s bydlením;
- **sociální vyloučení jinde neklasifikované** – peněžní nebo naturální podpora (kromě zdravotní péče) konkrétně určená k odstranění nebo zmírnění sociálního vyloučení, pokud není poskytována v rámci některé z ostatních funkcí sociální ochrany.

Základní systém řeší pouze sociální ochranu poskytovanou ve formě plateb v hotovosti, náhrad a přímo poskytovaného zboží a služeb domácnostem a jednotlivcům.

Údaje v tabulkách 25-3. až 25-18. jsou přebírány z Ministerstva práce a sociálních věcí ČR.

* * *

Další údaje z oblasti sociálního zabezpečení jsou zveřejňovány na internetových stránkách Českého statistického úřadu:

- www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/socialni_zabezpeceni_lide
nebo dalších institucí:
- www.mpsv.cz/cs/ – Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
- www.cssz.cz – Česká správa sociálního zabezpečení